

TAKÁCS JUDIT

Eszterházy Károly Egyetem, Eger

A FINN HELYESÍRÁSRÓL MAGYAR SZEMMEL¹

1. Bevezetés

A finn helyesírásról szóló összefoglalómnak kettős aktualitása is van. Az idei év centenárium Finnországban: száz éve, 1917. december 6-án vált az ország függetlenné, s erre az elmúlt hónapok folyamán számtalan konferenciával, előadással, kulturális eseménnyel emlékeztek, melyekhez előadásommal magam is csatlakozom. Másrészt pedig egy helyesírási versenyen mutatom be egyik rokon nyelvünk helyesírási rendszerét, s a Nagy J. Béla Kárpát-medencei helyesírási versenyen indulók a magyar ortográfiáról az átlagostól bizonyosan több elméleti és gyakorlati információval bírnak. Felmerülhet a kérdés, hogy miért lehet hasznos számukra emellett az alapos tudás mellett még a finn helyesírást is megismerniük.

– *Kuka tuo poika on?*

– *Hän on Antti.*

– *Kuka tuo tyttö on?*

– *Hän on Kaisa* – olvasható a minden bizonnyal sokak számára ismerős párbeszéd a Karanko–Keresztes–Kniivilä-féle finn nyelvkönyv (1985: 35) első lapjain. Ez a könyv és ez a pár mondat volt sokunknak a finn nyelvvel való első találkozásunk. A magyar szakosoknak nyelvtörténeti képzésük egyik fontos része a finn nyelv tanulása (bár sok esetben az órákon nem a gyakorlati nyelvoktatáson, hanem a magyarral való összevetésen van a hangsúly). Az előzőleg említett párbeszéd alapján például a nyelvi rokonságot bizonyító, közös alakból származó kérdőszók, létige, (távolra mutató) névmások és a szókincs (*poika* – *fiú*) bizonyos elemei is bemutatathatók.

A finn helyesírással a nyelvészekon kívül elsősorban a nyelvet tanulók találkoznak, ám ők a finn helyesírásból valószínűleg csak az írásjegyek és lejegyzés magyartól eltérő sajátosságait ismerik meg. Úgy vélem azonban, hogy mindenképpen érdemes ezt a területet közelebbről megvizsgálni, mert a kitekintés, a magyarral való összevetés érdekes tapasztalatokkal és eredményekkel járhat, s akár hozzájárulhat a magyar helyesírás szabályainak jobb megértéséhez is.

¹ A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

2. A mai finn helyesírás és előzményei

2.1. A finn helyesírás története

A finn korpusztervezés helyesírásra, illetve a helyesírás történetére vonatkozó részét Petteri Laihonen összefoglalása (2010) alapján mutatom be.

A közgondolkodás szerint a mai finn nyelvben egy-egy betű mindig ugyanazt a hangot jelöli, vagyis úgy írunk, ahogyan beszélünk. Ez összességében ma is igaz, legalábbis például az angollal összehasonlítva (Savolainen 2001: 114), a helyesírást illetően azonban ez a helyzet hosszú történeti folyamat eredménye.

A finn bibliafordító, Mikael Agricola (1510?–1557) tevékenysége a helyesírás, a standardizáció, illetőleg a modernizáció területén egyaránt jelentős volt: őt tekintjük az írott finn nyelv megteremtőjének. Agricola szövegei azonban még elsősorban fordítások voltak, s készítőjük Häkkinen szerint a minél pontosabb, szó szerinti fordításra törekedett, vagyis fontosabb volt számára az eredetivel való megegyezés, mint a célnyelvi meghonosítás (2007: 62). Nem törekedett a hang és a betű egyértelmű megfeleltethetőségére, ugyanis idegen nyelvű, elsősorban indoeurópai minták alapján alakította ki a helyesírási gyakorlatát (Häkkinen 2007: 66). A finn eredetű kifejezések lejegyzéséhez latin, német, svéd és görög mintára a *b, c, f, q, w, x, z* betűket is használta, amelyek a mai helyesírásban csak idegen szavakban fordulnak elő (Häkkinen 1994: 171).

Agricola XVI. századi helyesírása abban is különbözik a maitól, hogy nem volt következetes, néhány hang jelölésekor (különösen a hosszú és a rövid hangok lejegyzése során) ingadozott (az *e* jelölte például az [e] és az [ä] hangot is, a *k, q* és *c* betűk pedig egyaránt a [k] hangot jelölték), és természetesen régebbi nyelvállapotot tükrözött.

Agricola nem tudta lefordítani az egész Bibliát, a teljes finn nyelvű biblia csak 1642-ben jelent meg. Ez a munka kb. 200 évig meghatározó volt a finn írott nyelv vonatkozásában (az utolsó a Lizelius szerkesztette változat 1776-ban). Az 1642-es fordítógárda Agricolához képest néhány változtatást vitt véghez. A helyesírásban törekedtek arra, hogy az egymáshoz közeli hangokat következetesebben különböztessék meg, például az *i-j, u-v, e-ä* jelölése már közel áll a mai finn nyelvre jellemzőhöz (Häkkinen 1994: 177).

2.2. A mai helyesírás alapelvei

a) A jelek

A finn helyesírás latin betűs, fonematikus helyesírás (azaz leíráskor a kiejtést és szóelemeket tükröztetik). Fő alapelve, hogy minden fonémának saját jelölési módja van (egyetlen betű) (Minya 2009: 68). A magyartól eltérő hangot jelöl a magánhangzók közül az *a* (alsó nyelvállású palatális veláris, mint a palócban az *à*), az *e* (középső nyelvállású illabiális palatális, fonetikus jele: *ë*), *ä* jellel pedig az alsó nyelvállású palatális illabiális jelölik (melynek a magyarban *e* a jele). A magánhangzórendszert érintő helyesírási eltérés az is, hogy az *ü* hangot a finnben *y* betű jelzi.

A finn köznyelv a magyartól eltérően tartalmaz diftongusokat is, melyekből 16 van, nyíló az *uo, yö, ie*, záruló az *ai, oi, ui, äi, ei, äy, öy, au, ou, eu, iu*, pl. *työ* 'munka', *koulu* 'iskola', *suomalainen* 'finn'.

A finn mássalhangzórendszer sokkal egyszerűbb, mint a magyar. A zöngés zárhangok közül a köznyelvben a *b* és a *g* csak idegen szavakban (főleg a szlengben) fordul elő (*bileeti* 'buli', *glögi* 'forralt bor'), ugyanúgy, mint az *f* (*farkut* 'farmernadrág'), bár a partvidék nyelvjárásaiban a svéd hatás eredményeképpen megvannak ezek a hangok is (Hakulinen 2004; Jarva 1997; Maticsák–Tarvainen 2018: 9).

Találunk néhány olyan jelet is, amely hiányzik a magyarból: ilyen a nyelv svéd eredetű szavaiban megjelenő *å* (hangértéke *o*, pl. Turku svéd nevében: *Åbo*), a mássalhangzók között pedig a jövevényszavakban előforduló *š* (posztalveoláris spiráns, amit a magyarban *s* betűvel jelölünk).

A hosszúság jelölése a finnben logikusabb, mint a magyarban, hiszen míg a magyar helyesírás mellékjellel jelöli a magán- és betűkettőzéssel a mássalhangzó-hosszúságot, addig a finn mindkét hangtípus hosszúságát betűkettőzéssel jelöli, pl. *uusi* 'új', *ulkomaa* 'külföld', *totta* 'igaz', *kukka* 'virág'. A hosszú-rövid korrelációnak mindkét hangtípus esetén jelentésmegkülönböztető szerepe van: *tuli* 'tűz' – *tuuli* 'szél' – *tulli* 'vám'.

b) Az írás és az ejtés eltérései

A finn helyesírás pontos és következetes, csak nagyon ritkán nem tükrözi a kiejtést. A mai finn helyesírásban egy betű mindig következetesen ugyanak a hangnak a jele, de az allofónokat nem jelölik, pl. a *k* és *g* előtt képzett palatoveláris *ŋ* hangot (pl. *langat*, *Helsinki*) is [n] betűvel jelöljük (Savolainen 2001: 114). Ejtés szerint írják azonban a névszókban és igékben megjelenő fokváltakozást (*apu* > *avun*, *antaa* > *annan*) és a suffixumokban jelentkező asszimilációkat, pl. a participiumban (*tul* + *nut* > *tullut*).

A nazálisokat érintő képzés helye szerinti asszimilációt nem rögzíti a helyesírás, pl. *pojan pallo* [ejtése: *pojam pallo*], *menen pois* [menem pois], *pojan kaveri* [*pojaj kaveri*]. Ezekben az esetekben a szó végi *n* kiejtéskor homorgán (azonos helyen képzett) mássalhangzóvá változik, ám ez a teljes asszimilációhoz hasonlóan (*pojan maila* [*pojam maila*]) azon ritka jelenségek egyike, melyet a finn helyesírás nem tükröztet.

Nem jelöli a helyesírás a véghangkettőzést (loppukahdennus) sem. Ez a jelenség általában akkor fordul elő, mikor a magánhangzóra végződő szót mássalhangzós kezdetű követi. Ezekben az esetekben (nyelvtörténeti okokból) a szó eleji mássalhangzó megnyúlik pl. *anna minulle* [ejtése: *annam minulle*], *tule tänne* [*tulet tänne*], *en saa sitä* [*en saas sitä*], *ei voi olla totta* [*ei voi ollat totta*] (Savolainen 2001: 191).

c) Egyéb sajátosságok

Sokan mondják, hogy a finn helyesírás azért könnyebben tanulható, mint a magyar, mert a finnben sem mozgósabály, sem szótagszámlálási szabály nincs. Ennek következtében

azonban olyan – sokszor igen hosszú – szóalakok, többszörösen összetett, jelentéssűrítő jellegű összetételek is létrejönnek, melyeket magyarra gyakran nehéz lefordítani, néha csak körülírással lehetséges, pl. *kuumailmapallolentolahjakortti* 'kártya, mellyel hőlégballonos repülést ajándékozhatunk', *ydinvoimalaitosonnettomuus* 'atomerőmű-szerencsétlenség'. Sok esetben azonban az egybe- vagy különírás jelentéskülönbséget is takar, pl. *saman tekevä* 'ugyanazt tevő': *samantekevä* 'mindegy, egyre megy', *äidinkieli* 'anyanyelv': *äidin kieli* 'az anya nyelve'.

A nagyköötőjelet a finnben is gyakran alkalmazzák kezdő- és végpont megadására, pl. *20–30-vuotiaat* 'a 20–30 évesek', illetve tulajdonnév és köznév összekapcsolásakor, pl. *Suomi–Ruotsi-maaottelu* 'Finnország–Svédország-mérkőzés', de elfogadható alaknak tartják a genitivusos szerkezeteket is ugyanennek kifejezésére, pl. *Suomen ja Ruotsin maaottelu*.

A magyar helyesírási szokásokkal szemben a finn sok esetben ad szabad választási lehetőségeket is, azaz mindkét alakot helyesként fogadja el, pl. *kielten opetus* és *kieltenopetus* ('nyelvek oktatása'), *öljyn tuonti* és *öljyntuonti* ('olajbehozatal') (Minya 2003: 71). Ez kifejezően utal a finn helyesírás egyik legfőbb jellegzetességére: arra, hogy a helyesírási ajánlásokat valóban ajánlásnak és nem szabálynak tartják.

d) A helyesíráshoz kapcsolódó kiadványok

A magyarhoz hasonló helyesírási szabályzata a finneknek ugyanis nincs, de kétségek esetén két magyarhoz hasonló profilú nyomtatott kiadványból tájékozódhatnak. A *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas* (A Nyelvi iroda helyesírási kalauza) (Kankaanpää 2017) című kiadvány helyesírási ajánlásokat tartalmaz, melyeket a Kotus (Kotimaisten kielten keskus, Honi Nyelvek Intézete) Nyelvi irodája és a Finn nyelvi bizottság állít össze. Ez a kiadvány betűrendbe szedve tartalmazza a helyesírási ajánlásokat, ám ezek nem csak kifejezetten helyesírási jellegűek (kitérnek a jelek használatára, a rövidítésekre, a felsorolásokra, a szótagolás és az elválasztás szabályaira, nevek külön- és egybeírásának kérdéseire), hanem tartalmaz nem szorosan helyesíráshoz kapcsolódó tudnivalókat is (ilyenek pl. a levélírás és forrásmegjelölés, azaz a hivatkozás szabályai, bekezdések kérdése, tartalomjegyzék és lapszámozás kialakítása).

A másik, helyesírási kérdésekben tájékozódáshoz ajánlott nyomtatott kiadvány az *Uusi kielioipas* (Új nyelvkalauz) (Itkonen–Maamies 2012). A hagyományos helyesírási kérdések mellett (kis és nagy kezdőbetűk, írásjelhasználat, külön- és egybeírás, betű- és mozaikszók helyesírása, egyszerű és összetett szavak rövidítése, számok lejegyzése betűvel és számmal, illetve az ehhez kapcsolódó kérdések) ez a kiadvány is számos kiadványszerkesztéshez és tipográfiához kapcsolódó tudnivalót tartalmaz.

Sokan fordulnak helyesírási kérdéseikkel egyenesen a Honi Nyelvek Intézetének tanácsadó szolgálatához (Kielitoimiston ohjepankki), amelynek logikus szerkezetű, könnyen használható honlapján² a helyesírási kérdésekben témakörök alapján kereshetünk (írásjegyek, számok, rövidítések; nevek; szavak; mondatok; szöveg), de a szolgálat nyelvhasználati

2 <http://www.kielitoimistonohjepankki.fi/> (2019. 01. 24.)

problémák esetén is el kíván igazítani, pl. hogyan köszönjük el egy levél végén, vagy hogyan rövidítsük levélben a címeket, fokozatokat. A honlapról tulajdonnevek helyesírásával kapcsolatban két link is elérhető: ezek a leggyakoribb kereszt- és családnevek legfontosabb ragozott alakjait (általában a nominativust, genitivust, partitivust és allativust) mutatják meg. Érdemes megjegyezni, hogy a finn helyesírás megengedő szellemében ezek között is sok párhuzamos alakot találunk, melyek mindegyike elfogadhatónak, helyesnek minősül. Aki azonban ennél is gyorsabban, azonnal szeretne választ kapni, telefonon is megkeresheti az irodát, ahol jelenleg hat nyelvész várja a kérdéseket.

3. Összegzés

Tanulmányom célja a mai finn helyesírás legfőbb jellegzetességeinek bemutatása volt. Annyi bizonyosan állítható, hogy a finn helyesírás rugalmasabb és megengedőbb, mint a magyar, s ez a szemlélet visszaköszön például az érettségi dolgozatok értékelésekor is. A finn értékelés során a magyarhoz képest többrétűen (Horváth véleménye szerint „humánusabban”) bírálják el a helyesírási vétségeket: különbséget tesznek például a véletlenül becsúszott hibák, elírások és helyesírási hibák között (Horváth 2010).

Annak megítélésére azonban, hogy logikusabb-e vagy könnyebben tanulható-e a finn helyesírás, mint a magyar, nem vállalkozhatok. Nem is biztos, hogy olyan egyszerű ennek eldöntése, ahogy első pillantásra látszik, hiszen például a sokak által kárhoytatott magyar szótagszámlálási szabály azonnal más színben tűnik fel, ha meglátjuk a sokszor 35–40 betűből (akár 15–20 szótagból) álló, többszörösen összetett finn szavakat. Az viszont bizonyos, hogy egy nyelv leírási rendszerét alaposan megismerve bepillantást kaphatunk a nyelvet beszélők kultúrájába, így a finn ortográfiának és helyesírás-történetnek a megismerése is eszköz lehet a finn kultúra és történelem alaposabb megismeréséhez.

Irodalom

- Hakulinen, Auli et al. 2004. *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. SKS:n toimituksia 950. <http://scripta.kotus.fi/visk/etusivu.php> (letöltve: 2019. 01. 11.)
- Horváth Judit 2010. A magyar és a finn anyanyelvi érettségi összehasonlítása. *Anyanyelv-pedagógia* 3. évfolyam. 1. szám. <http://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=231> (letöltve: 2019. 01. 11.)
- Häkkinen, Kaisa 1994. *Agricolasta nykykieleen: suomen kirjakielen historia*. WSOY. Helsinki.

- Häkkinen, Kaisa 2007. Suomen kieli Mikael Agricolan *Abckiriassa*. In: Häkkinen, Kaisa (szerk.): *Mikael Agricola: Abckiria, Kriittinen editio*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia. Helsinki.
- Itkonen, Terhi – Maamies, Sari 2012. *Uusi kieliopas*. Neljäs, tarkistettu painos. Kustannusosakeyhtiö. Tammi-Helsinki.
- Jarva, Vesa 1997. Soinnillisten klusiilien *b, d, g* variaatiosta nykypuhekielessä. *Virittäjä* 101: 380–395.
- Kankaanpää, Salli (päätoim.) 2017. *Kielitoimiston oikeinkirjoitusopas*. 13., korjattu painos. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Helsinki.
- Karanko, Outi – Keresztes László – Kniivilä, Irmeli 1985. *Finn nyelv I*. Tankönyvkiadó. Budapest.
- Laihonen, Petteri 2010. A finn nyelv korpusztervezése, korpuszpolitikája. *Folia Uralica Debreceniensia* 48: 193–217.
- Maticsák Sándor – Tarvainen, Anna 2018. *Finn nyelv*. 5., átdolgozott kiadás. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen.
- Minya Károly 2009. Finn. In: Balázs Géza – Dede Éva (szerk.): *Európai helyesírások. Az európai helyesírások múltja, jelene és jövője*. Intel Kht. – PRAE.HU. Budapest. 67–72.
- Savolainen, Erkki 2001. *Verkkokielioppi. Suomen kielen äänne-, muoto- ja lauseoppia*. <https://fl.finnlectura.fi/verkkosuomi/aloitus.htm> (letöltve: 2019. 01. 11.)